

Starosvetna dolina na sončni strani Kanina

Rezija

Janja Lipužič

O očarljivosti in vse prežemajočem miru te alpske doline v severovzhodnem žepu Furlanije - Julijske krajine, ujete v možat objem kaninskega pogorja, bi lahko popisali nekajkrat več strani, kot nam jih je odmerjenih. Če svojih planinskih ciljev ne izbirate samo po kriterijih čim višje, čim hitreje, čim bližje in ste odprti tudi za bogastvo zgodb, spoznanj in srečanj ob vznožjih tako ljubih nam gora, potem se vas bo ta košček sveta na zahodnem robu slovenskega poselitvenega območja brez dvoma dotaknil. Strnjena gorska pregrada, ki je Rezijo od vekomaj fizično ločevala od matičnega naroda, in bila pred izgradnjo cest še bolj nepremostljiva kakor danes, je njen blagoslov in prekletstvo obenem. Pripomogla je k oblikovanju unikatnega jezikovnega narečja in bogate folklorne izraznosti, vendar (skoraj) pretrgala duhovno povezanost s kulturnim prostorom onkraj meje.

Rozajanski komün

V Rezijo se iz Buške – tako domačini pravijo Sloveniji in tako piše celo na prometnih tablah – cesta kar vleče. Standardna pelje *okoli riti v varžet*, mimo Trbiža skozi Kanalsko dolino do Tablja in po Železni dolini do kraja Na Bili/Resiutta, kjer je vhod v naš *Rozajanski kumün*. Obljubim, ob prizoru, ki se odpre na prvem ovinku

za občinsko tablo, bodo vsi kilometri in zgodnje vstajanje pozabljeni! Alternativa je sitna vaja v vozniški potrpežljivosti in previdnosti na ozki, nepregledno ovinkasti cesti proti sedlu Karnica/Sella Carnizza, 1086 m, ki Rezijo povezuje z bovško (buško) kotlino. Če prihajate od tam, v Žagi zavijte v slikovito dolinico Učje proti nekdanjemu mejnemu prehodu, potem

Rezija, kot jo vidimo s poti na Skutnik.
Foto: Vladimir Habjan

pa hrabro vztrajajte do izbranega izhodišča. Prva slovanska ljudstva so se v Reziji naselila med 6. in 7. stoletjem in skozi zgodovino zamenjala kar nekaj gospodarjev. V 11. stoletju so si jo lastili Oglejski patriarhi, iz tega časa izhajajo tudi najstarejši dokumenti z omembo posameznih krajev. Pod Beneško republiko od konca 15. do konca 18. stoletja so mnoge priimke slovanskega izvora že latinizirali in poitalijančili (iz Knez je nastal neposrečeno "kitajski" Chinesi). Preden je leta 1866 iz avstrijske oblasti prešla pod Italijo, je Reziji kratek čas vladal Napoleon, ki je ustanovil enotno občino, kakršno poznamo še danes. Ta upravno zajema dolino Rezije in dolino Učje/Uccea, kjer se je izoblikovalo pet glavnih krajev: Ravanca/Prato, Bila/San Giorgio, Njiva/Gniva, Osojane/Oseacco in Solbica/

S kolesom po svetu

Nekdanji prebivalci so se ukvarjali s kmetovanjem in gozdarstvom, bili so pastirji, lovci, redkeje obrtniki ali trgovci. V pomanjkanju možnosti za šolanje in delo so se mnogi, predvsem moški prebivalci Solbice, oprijeli brusaške obrti. Oprtani z okornimi lesenimi zaboji, tako imenovano kramo, kjer so imeli spravljeno orodje in nekaj osebnih reči, kasneje s samokolnicam podobnimi vozički, po vojni pa s prirejenimi kolesi, so brusači svoj kruh iskali v bližnjih in daljnih krajih Evrope. Vsakdanjik potujočih brusačev si skozi razstavo orodij, fotografij in drugega dokumentarnega gradiva oglejte v muzeju na Solbici; tam vsako drugo avgustovsko nedeljo organizirajo tudi posebno spominsko prireditev.

Stolvizza ter še nekaj manjših zaselkov, kot so Učja/Uccea, Liščace/Lischiazze in Gozd/Gost.

V Koritu/Coritis, zadnji vasi v zatrepu doline, ni več stalno naseljenih prebivalcev, v Učji bo kmalu enako. Število Rezijanov se je v zadnjem stoletju zmanjšalo za tri četrtine, na okoli tisoč duš. Razloga sta dva: izseljevanje v iskanju boljšega življenja in potres leta 1976. Oba sta močno spremenila podobo tamkajšnjih vasi tako demografsko kot arhitekturno. Večina starih zgradb je bila porušena, prizaneseno le bilo le Solbici, kjer med ozkimi, v strm klanec urezanimi uličicami vztraja še nekaj tipičnih stavb iz 18. stoletja. Hiše so bile zelo preproste, kamnite, z značilnim lesenim balkonom in zunanji stopnicami, hlev, senik in sobe z ognjiščem so bili razporejeni v treh nadstropjih. Mnoge so že davno ovdovele, druge se prerasle z grmovjem pogrezajo v podzemlje, takšen je pač krog življenja. Po vaseh je opaziti precej vikendašev – morda izseljeni potomci osivelih domačinov –, ki jih obnavljajo v bolj ali manj posrečenem spletu tradicije in sodobnih potreb.

V čem je Rezija tako posebna

Leta 1973 je izšla knjiga, ki je Rezijo postavila na zemljevid ljudskega pripovedništva (in, roko na srce, pri marsikaterem Slovcu razrešila tudi nekaj osnovnih pojmov glede geografije). Gozdne živali in domišljajska bitja s povsem človeškimi značajskimi potezami, lisica, *grdina*, zajček, medved, *rusica* in volk, so oživeli v zbirki pravljic Zverinice iz Rezije, ki je postala pravi otroški *bestseller*. Uredil oziroma ujel in udomačil, kakor pravi sam, jih je etnolog dr. Milko Matičetov, ki je po Reziji sistematično iskal in zbiral njeno narodopisno in folklorno gradivo. Prve zapise rezijanskih *pravic* je sicer celo stoletje prej opravil Poljak de Courteney, ki pa žal ni prepoznal njihove izvornosti in samoniklosti. Tako kot pripovedke so tudi rezijanske ljudske pesmi v motiviki tesno povezane z naravo. Veljajo za eno najstarejših oblik slovenske glasbene dediščine. Pred leti so navdihnile popularno skupino Katalena, ki je ustvarila sodobno refleksijo rezijanskega glasbenega izročila in jo z ljubiteljskih folklornih odrov z velikim uspehom prenesla širši publiki doma in v tujini. Avtohtona

1 Spomenik solbaškim brusačem na istoimenskem trgu, kje drugje kot na Solbici. Foto: Janja Lipužič

2 Muzej brusačev hrani zanimive eksponate. Foto: Janja Lipužič

3 Spomenik padlim vojakom prve svetovne vojne na Solbici Foto: Janja Lipužič

4 Solbica je ena zanimivejših vasi Rezije. Foto: Janja Lipužič

pesem, glasba in ples še danes spremljajo vse pomembne dogodke in praznike v Reziji, poroke, šmarno *mišo* (veliki šmaren), pustni karneval itd. Plesalci plešejo brez medsebojnega dotikanja, spremljajo jih godci na posebnih glasbilih *čitiri* in *būnkuli* (violini in violončelu), ritem pa si narekujejo z udarci nog.

Kaj pa tukaj piše?

To se boste pred številnimi informativnimi tablami, ki pripovedujejo o tej ali oni lokalni zanimivosti, večkrat vprašali. Brez škiljenja k italijanskemu prevodu na začetku nisem razumela skoraj nič, potem pa, khm, tudi ne kaj dosti več. Rezijani pišejo in govorijo čudne rumuninje, nenavadno narečje, ki ga lingvisti uvrščajo med slovenska primorska narečja. Skozi stoletja se je močno oddaljilo od knjižne slovenščine; te ne znajo brati ne pisati, prav tako ne čutijo pripadnosti slovenski narodni zavesti. Njihova identiteta se kljub dvojezičnosti javnega prostora, zaščitnim zakonom in prizadevanju lokalnih kulturnih društev izgublja in nepovratno staplja z italijansko. Poenotenja palete lokalnih govoric, pravopisa in slovarja se je leta *dän mijar*

Sprehodi za dušo

Občina Rezija in še pet sosednjih so leta 1996 z namenom proučevanja, zavarovanja in spoznavanja lokalnih ekosistemov ustanovile Naravni park Julijske Predalpe/Parco naturale Prealpi Giulie s sedežem na Ravanci, kjer sta informativno središče in prostor za priložnostne razstave. Med drugim organizira skupinske pohode na okoliške vrhove in izlete do zamolčanih koticov na obrobju doline, kamor vabijo štiri tematske poti: pot ledenikov, pot alpskih pašnikov, pot planin in pot glasbe.

In katera najlepša v deželi je tej? Brez obotavljanja glasujem za Ta lipo pot, čisto esenco Rezije v najbarvitejšem in najbolj dehtečem pomenu. Pot pohajkuje skozi romantičen ambient borovih gozdičev, prestopa razposajene studence in brvi, preči pozabljene nepokošene travnike, za katerimi se skrivajo zgrbljena pročelja stoletnih domačij in obrečne prodnate plaže, kot ustvarjene za (vstavite svoje najljubše opravilo: piknik, dremanje, osvežitev) ter vas na koncu odloži na koncu vasi pred muzejem solbaških brusarjev. Pet-ali desetkilometrski različica krožne poti z dvestometrsko višinsko razliko je vzdrževana in odprta od aprila do konca oktobra.

děvat čantanarjuw štirkrat dwisti nu štir-nijst (v prevodu: 1994) lotil nizozemski jezikoslovec Han Steenwijk. Od slovenščine se razlikuje po uporabi dodatnih črk in neobičajnem načinu štetja – česar v prejšnji povedi niste mogli spregledati – in po tem, da jo za sporazumevanje uporablja čedalje manj ljudi. Ko govorimo o odkrivanju Rezije, ne moremo mimo etnomuzikologa in

etimologa dr. Pavla Merkúja, ki se je ukvarjal s preučevanjem glasbe in jezika zamejskih Slovencev v Italiji in raziskovanjem izvora osebnih ter zemljepisnih imen tega območja, ter jezikoslovca Frana Ramovša, ki je prepoznal sorodnosti rezijskega in koroškega narečja, iz česar sklepamo na selitvene poti skupnih slovanskih prednikov.

Skrozi dobrih dvajset kilometrov dolgo dolino ledeniškega izvora teče *tavilika wōda*, potok z dvema imenoma, Bila oziroma Rezija, skozi Učjo pa se vije istoimenska rečica, ki izvira na sedlu Karnica. Prva se izteka v Belo/Fella, druga v Sočo. Travnato dno doline je obrobjeno s svetlimi bukovimi gozdovi

in borovci na južni strani. Večina toponimov je slovenskega izvora. Ti zvenijo že precej arhaično, včasih prav hecno, s pogosto rabo prislova tam, npr. Ta na Kope, Ta na Sarte, med zanimivejšimi so npr. Pusti Gost (ne samo po imenu, tudi v živo), Monte Uarhec, Wraca in drugi.

Tam visoko pod oblaki

Da bi neki svet lahko imenovali dolina, ga morajo z več strani obrobjati višje vzpetine, griči, hribi ali visoke gore, in čas je, da z rezijskih ravnin dvignemo pogled na okoliške vrhove. Imamo kaj videti! Častno mesto v panorami pripada najvišjemu med

5 Zverinica iz Rezije v improviziranem gledališču v naravi Foto: Janja Lipužič

6 Potrditev, da smo na pravi poti (Alta via Resiana ali Ta Visoka Rosojanska pot). Foto: Janja Lipužič

7 Prelaz Karnica, ki povezuje Rezijo z Učjo in Stovenijo. Foto: Janja Lipužič

8 Vzpon iz Rezije na Žrd je kar zajeten enodnevni planinski zalogaj. Foto: Janja Lipužič

9 Zavetišče Igor Crasso je v vseh pogledih najbolj krasen bivač v Zahodnih Julijcih. Foto: Janja Lipužič

"Gora Kanin je precej visoka. Ko sva prišla na vrh, so ptički še sanjali. Pa si pogledal sem ter tja, je sama skala in prepad." V takem haiku slogu je neznani avtor rezijske ljudske pesmi nekoč davno z gostilj svoje vtise na vrhu gore, kjer smo stali. Komaj na začetku resnega dela ture. Dva vertikalna kilometra nad dolino je vso jutranjo krmežljivost v hipu zbistril pogled na ozkotirni skalni greben pred nami, napet med votle rezijske prepade in zakrasele skalne globočine. Vznemirjenosti nismo skrivali. O Ta visoki Rosojanski poti/Alta via Resiana smo pač slišali in brali same superlative. Oprezno grebensko poplezovanje na meji med strahom in pogumom nas je tako zapolnilo, da ptičkov še opazili nismo.

njimi, Visokemu Kaninu/Monte Canin, 2587 m, in obmejni gorski verigi, vzdolž katere si v smeri juga sledijo Mali Kanin/Canin Basso, 2571 m, Črni Vogel/Cerni vogu, 2422 m, Laška planja/Monte Lasca Plagna, 2448 m, Vrh Žlebi/Monte Slebe, 2317 m, – vsi povezani pod zastavo Visoke Rezijske poti – in z izrazito škrbino ločeni dvojčici Velika/Baba Grande, 2160 m, in Mala Baba/Baba Piccola, 1977 m. S travnatim Skutnikom/Monte Guarda, 1720 m, se greben obrne proti zahodu in po približno osmih kilometrih valujočega pojemanja višine zaključi blizu sedla Karnica/Sella Carnizza, 1086 m. Od doline Reklanice na severu Rezijo ločujeta Žrd/Sart, 2324 m, in Ždrinica/Indriniza, 1782 m, o njima več v opisu ture, od Terskih dolin na jugu pa greben samotarskih Muzcev (*Planinski vestnik* št. 1, 2010).

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so Rezijski polhi (beseda je o skupini alpinistov Ghiri di Resia in ne o tropu pravljicnih zverinic) označili krožno visokogorsko pot, ki preči devet dvatisočakov vzdolž južnega in severozahodnega kaninskega grebena od Skutnika preko Kanina do Žrdi in zarisuje kardinalni gorski okvir te čudovite doline. To je nezasižano dolga in maratonsko naporna (avan)tura s širokim repertoarjem težav, v vodnikih ocenjena nič manj kot

8

alpinistični vzpon z mesti I–II. Na Visoki Kanin je treba splezati po zelo zahtevni ferati Rosalba Grasselli in na drugi strani premagati težaven, nezavarovan in izpostavljen greben do Laške Planje, ki zahteva obvladanje plezanja I–II. stopnje, tudi v sestopu. Tudi v delu od Vrha Žlebi do škrbine Med Babam težav ne zmanjka. V obratni smeri ni nič lažje, zato vsem brez ustreznega znanja in izkušenj priporočamo spremstvo gorskega vodnika, obvezno pa varovanje z vrvjo in samovarovalni komplet. Celotna

pot je označena z rdečimi trikotniki. Povedano podkrepimo še s številkami: za eno najelitnejših prečenj Julijskih Alp boste potrebovali 16–18 ur. Le redki junaki jih zmorejo v manj kot dveh obrokih, zato so na voljo trije bivaki in dva zasilna izhoda: strma stara stezica na planino Kanin, nazadnje markirana pred mnogimi desetletji, in pot s sedla Peravo. Skupna višinska razlika se bliža tri tisočim metrom, razdalja z izhodiščem in ciljem na Solbici pa tridesetim kilometrom. ◉

informacije

Dostop: Iz osrednje Slovenije se pripeljemo skozi Rateče, Tribiž/Tarvisio in Tabljo/Pontebba do kraja Na Bili/Resiutta, tam zavijemo levo v dolino Rezije. Iz bovške kotline v kraju Žaga zavijemo v dolino Učje, čez nekdanji mejni prehod in pri rezijski občinski tabli zavijemo desno skozi vas Učja (do sem je cesta normalno prevozna) in naprej čez prelaz Karnica/Sella Carnizza na drugo stran v Rezijo (prevoznost ni vedno zagotovljena, cesta je zelo ozka in ovinkasta).

Planinske kočice in zavetišča: Na tem območju ni oskrbovanih planinskih koč, poleti je odprta planšarija Kot pod Skutnikom. Prenočišče nudi manjši hotel Nelle Alpi v Ravanci in nekaj zasebnikov. Ostali so bivač Marussich na sedlu Peravo/Sella di Grubia, 2040 m, 9 ležišč, vode ni; bivač Igor Crasso na sedlu Buja/Sella Buia, 1655 m, 12 ležišč, peč, voda v bližnji votlini; bivač Franco Costantini (Mazzano), 1679 m, pod sedlom Med Babam, 12 ležišč, voda v potoku.

Literatura: Tine Mihelič: *Julijske Alpe*. PZS, 2009. Andrej Stritar: *Julijske Alpe, Gore nad Sočo*. Sidarta, 2006.

Andrej Mašera: *Zahodne Julijske Alpe*. Sidarta, 1998.

Željko Kozinc: *Lep dan kliče 2*. Modrijan, 2001. Milenko Arnejšek - Prle: *Grebeni slovenskih gor*. Muzejsko društvo Škofja Loka, 2007.

Spletne povezave: www.parcoprealpigiulie.org; www.arrotinivalresia.it; www.resianet.org; www.katalena.net.

Zemljevida: Canin - Val Resia, Parco Naturale Prealpi Giulie, Tabacco 027, 1 : 25.000; Julijske Alpe, zahodni del, PZS, 1 : 50.000.

9